

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№3/2025

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2025

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Аасланд Е.	философия докторы (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Каранфил Г.	философия докторы (PhD), профессор, Комрат мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Олдфилд А.	Философия докторы (PhD), профессор, Каролина Университеті Каролина, АҚШ
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 26.09.2025 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Аасланд Е.	доктор философии (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Каранфил Г.	доктор философии (PhD), профессор, Комратский государственный университет, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курысжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Олдфилд А.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Каролины Каролина, США
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 26.09.2025 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Aasland E.	
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Karanfil G.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Komrat Devlet Univerditesi, Kishinev, Moldova
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhana L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Oldfield A.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Coastal Carolina University Carolina, USA
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
Senmez O.F.	(PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 26.09.2025 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS

АМИРОВА А.Б., БЕЙСЕНБАЙ А.Б., ШЫРЫН Х.	Қазақ, ағылшын тілдеріндегі «халық» ұғымының мақал-мәтелдердегі көрінісі	7
КАСПИХАН Б.К., СӘРСЕНБАЙ Ж.А., ИГИЛИКОВА С.И.	Тоныкөк ескерткішінің графикалық және орфографиялық ерекшеліктері	19
КОПБАЕВА Ж.Т., АБДИРАСИЛОВА Г.Қ., БЕКЕНОВА Г.Ш.	Түркі ескерткіштері тіліндегі есімдіктер мен қазіргі түркі тілдеріндегі параллельдер: көне жұрнақтар негізінде	31
ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш., ӘЛІМБЕК Г.	Әлихан Бөкейхан еңбектеріндегі мақал-мәтел қолданысы	43
МЫРЗАБАЕВА Б.Д., АЛКЕБАЕВА Д.А., БАЕШОВА Б.Ш.	Қазіргі тіл біліміндегі «тіл» және «сөз» ұғымдарының арақатынасы, сөздің прагматикалық мәні	64
НУСУПОВА А.Ж., ТОҚТЫБАЕВА Ж., ҚҰРМАНБЕКОВА З.Р.	Қазақ тіліндегі гибрид сөздер: жасалуы және қолданысы	78
ӨМІРБЕКОВА Ж.Қ.	Этномәдени компоненттің тіл мен мәдениет сабақтастығындағы орны	88
РАМАЗАНОВ Т.Б., СОЛТАНБЕКОВА А.Ә., ШОРТАНБАЕВ Ш.А.	Мектеп оқулықтары терминдерінің тілдік ерекшелігі («Құқық негіздері» пәні мысалында)	99

ӘДЕБИЕТТАНУ / ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ / LITERATURE STUDIES

АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә.	Есенғали Раушановтың «1932 жыл. Қазақстан» өлеңінде аштық зұлматының бейнеленуі	117
AMANKULOVA L.A., ZHAIKGASBAYEVA K.B.	Manifestations of national mentality in contemporary kazakh poetry	126
BAILIYEVA U.B., DADEBAEV ZH., DAUTOVA B.D.	The degree of equivalence in translating the concept of “qairat” (willpower) in A. Kunanbayev’s works	134
БАЙТУРИНА У.К., ШОМАНОВА Г.К.	Американский текст Ф. Достоевского. Идея и сюжет как открытия реализма	147

КЕМЕҢГЕР Қ.Р., ЖҰМАҒҰЛ С.Б.	Мағжан Жұмабайұлының «Ертегі» поэмасы: тарихи және көркемдік шындық	155
ҚАБЫЛОВ Ә.Д., ҚАМАРОВА Н.С., ШОҚАЙ М.Т.	Әбіш Кекілбайұлы – публицист	164
МӘДІБАЕВА Қ.Қ., МАҒАЗБЕКОВ Н.Ж., РАХМАНОВА Н.М.	Абайдың ақындық кітапханасы: ортағасырлық түркі поэзиясы дәстүрі	177
ТОҚТАР Г.М.	Тәуелсіздік идеясы алаш қаламгерлерінің басым бағыты	187

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ /
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ /
METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

BAZARBЕКОВА D.M., ADILOVA ZH.K., SAMSENOVA G.S.	Application of precedent texts in russian language lessons	198
BEISENBAYEVA L.ZH.	Assessing students' oral proficiency in cooperative learning (cefr framework)	209
КҮЗЕМБЕКОВА Ж.Ж., ДЕМЕСИНОВА Ж.О.	Айтылым субтестілерінің құрылымы мен бағалау жүйесі	217

***Б.Д. МЫРЗАБАЕВА¹** **Д. А. АЛКЕБАЕВА²** **Б.Ш. БАЕШОВА³** Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан^{1,2}

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,

Түркістан, Қазақстан³(e-mail: zhaszertteushi2023@mail.ru¹, alkebaeva@mail.ru²,balziya.bayeshova@ayu.edu.kz³)

ҚАЗІРГІ ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ «ТІЛ» ЖӘНЕ «СӨЗ» ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ, СӨЗДІҢ ПРАГМАТИКАЛЫҚ МӘНІ

Аңдатпа. Тіл білімі саласында кейбір ұғымдар мен терминдердің нақты анықтамасын беруде пәнаралық байланыста зерттеудің маңызы зор. Сондай бірқатар ғылымдардың тоғысында қарастыруды қажет ететін ғылым саласы – сөзтану ғылымы. Сөзтану ғылымының зерттеу нысаны – сөз, яғни адамның сөзі. Себебі сөздің мәні мен бар болмысын анықтауда тек бір ғылым тұрғысынан емес, сол ғылыммен шектес ғылымдар аясында қарастырудың маңыздылығы күн өткен сайын артып келеді. Сөзтану ғылымының нысаны сөз және тіл, сөйлеу сияқты басты терминологиялық аппараты анықтап алу және ол туралы ғылыми концепцияларды жүйелеу – осы мақаланың басты ұстанымы.

Мақалада жүргізілген зерттеудің мақсаты – «тіл» мен «сөз» ұғымдарының арақатынасын ашу, бұл ұғымдарға тек қазақ тіл білімінде ғана емес, жалпы тіл білімінде де берілген тұжырымдарды анықтау, оларды салыстыра зерттеп, аталмыш терминдердің орнын белгілеу. Бұл зерттеуде «сөйлеу» ұғымының орнына «сөз» тұлғасы қолданылып, оның негізі талданады.

Бұған дейінгі ізденістерде, соның ішінде шетелдік зерттеулерде тіл мен сөздің ара жігін ашып, олардың қызметін анықтаған теориялық ғылыми еңбектер кездескенімен, отандық зерттеулерде бұл екі ұғым туралы тұжырымдарда бірізділік жоқ. Сөзтанудағы сөз бен тіл, сөйлеу ұғымдарына қатысты мәселелер қазіргі таңда өте өзекті болып отыр.

Бұл мақалада «тіл» және «сөз» сияқты лингвистиканың негізгі ұғымдарын заманауи тұрғыдан түсіну мәселесі қарастырылған. Жалпы лингвистиканың қалыптасуы мен дамуының әр кезеңінде осы терминдердің беретін мағынасы, мәні өзгеріске ұшырап отырғандықтан, «тіл», «сөздің» бір-бірінен айырмашылығы мен ұқсас тұстары, бір жағынан, тіл білімі ғалымдарының бастапқы ой-тұжырымдарына негізделсе, екіншіден, оларға кең көлемде анықтама беріліп, жаңаша сипатқа ие болады. «Тіл» және «сөздің» ең маңызды теорияларына қысқаша шолу, сондай-ақ осы екі ұғымның негізгі сипаттамаларына негізделген салыстырмалы талдау жасалады. Қазіргі лингвистиканың антропоцентризм бағытына баса назар аударылады, ол осы екі негізгі ұғымның арақатынасында да көрінеді. «Тіл – сөз – сөйлеу» ұғымдарының жарыса қолданылуын анықтауда және олардың өзіне тән қызметін саралауда сауалнама алынды.

Түйін сөздер: лингвистика, тіл, сөз, сөзтану, сөйлеу әрекеті, антропоцентризм, прагматика.

Кіріспе. Соңғы жылдары лингвистикада байқалатын жалпы тенденция – кешенді зерттеу, яғни зерттелетін нысанды бір ғана салада ғана қарастырмай, бір-бірімен тығыз

байланыста, ғылымдардың тоғысында талдау, саралау. Бұл тәсіл тілді жіті зерттеуде, жалпы адам қызметін, оның ішінде сөйлеу әрекетін немесе адам сөзін талдауда өзекті болып табылады. Мақалада адам туралы ғылымдардың қазіргі даму сатысында сөйлеу мен тілді зерттеуде бір ғылымның шеңберімен шектеліп қалмай, пәнаралық зерттеу барысында пайда болатын ұғымдар қарастырылған. Сондай-ақ оқырманға бүгінгі лингвистикалық ғылымды толғандыратын мәселелердің жай-күйі туралы жалпы түсінік беріледі. Тақырыптың өзектілігін ашу үшін «тіл» мен «сөз» ұғымдарына тарихи тұрғыдан талдау жасалынып, түрлі ғалымдардың пікірлері, мақалалары, еңбектері пайдаланылып, бүгінге дейінгі ғылыми көзқарастар сараланады. Өз кезегінде тіл біліміне қатысты терминдерді басқа қырынан қарау арқылы олардың мағынасының аясын тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді. Қолданыстағы тілге тән ұғымдардың да уақыт өте келе заманауи талаптарға сай өзіндік қызметі мен мән-мағынасы ажыратылады. Тілдегі терминдерге бірнеше ғылымдар тоғысында қарап, оларды сипаттау әлеуметтік лингвистика, сөзтану, психолингвистика, сөз мәдениеті секілді, жалпы сөз теориясының салалары үшін маңызды болып отыр.

Ерте заманнан бері ғылымның жүйелі нысанына айналған ұғымдардың қатарына «тіл», «сөз» және олардың жұмсалып ерекшеліктері жатады. Құрылымдық лингвистикада лексикология саласы бойынша сөздің өзіндік терминдік орны белгіленіп, анықтамасы айқындалған. Адам баласына сөздің атауыштық (номинативтік) қасиетінен гөрі оның жұмсалып қызметі жағынан тереңірек зерттеудің мәні қымбатырақ болып жатыр. Себебі қазіргі кезде қарым-қатынас (коммуникация) теориясы мәселесінің өзекті болуына байланысты антропоорталық, когнитивтік лингвистика, прагматика, риторика секілді ғылыми бағыттар кеңінен зерттеліп жүр. Зерттеуші ғалымдар «тіл» мен «сөйлеу/сөз» терминдерінің ара жігін ашып, екі терминнің анықтамасы мен қызметін айқындауға тырысты. Әсіресе бұл тақырыпты ертерек зерттеген Европа мен Ресей ғалымдары болып табылады.

«Сөйлеу», «сөз», «тіл» ұғымдарының этимологиясын, семантикасын, байланысы мен айырмашылығын, олардың арақатынасын анықтауда келесідей сөздіктер салыстырыла қолданылды: «Диуани лұғат ат-түрк» (Қашғари, 1997), Философия сөздігі (1996), Психология сөздігі (2011), Энциклопедия сөздігі (2009), Оксфорд әлеуметтік ғылымдар сөздігі (2019), Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі (2008).

Орта ғасырдағы Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» еңбегіндегі тіл, сөз мәселелері тілдік және тарихи-философиялық тұрғыдан талданады. Профессор Р.Сыздықтың «сөз» ұғымына берген анықтамасы, ғалым Н.Уәлидің сөз мәдениетіндегі «сөз» бен «тіл» терминдеріне қатысты ойы сабақтаса қарастырылып, «сөйлеу» ұғымынан гөрі «сөз» терминінің семантикасы, прагматикасы, стильдік қызметі айқындалады.

Қазақ тіл білімі ғылымында да «тіл» мен «сөйлеу/сөз» терминдеріне қатысты ғалымдар арасында түрлі тұжырымдар бар. Тіпті бір ғана «сөйлеу» терминіне байланысты пікірлердің өзінде бірізділік кездеспейді. Бұл зерттеуде «сөйлеу» ұғымы «сөз» терминімен берілген. Оның өзіндік негізі бар. Себебі сөз тілді құрайтын бөлшегі болса, өз кезегінде сөзден тіл құралады. Қазақта даналық сөз, шешендік сөз, қара сөз, Абайдың сөзі, Төле бидің сөзі, Мағжанның сөзі дегенде олардың аузынан шыққан терең мағыналы, ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып қалатын, құрылымы жағынан бірнеше сөз бен сөз тіркестерінен, тіпті сөйлемдерден, мәтіннен тұратын сөздері меңзеледі. Сол секілді кіріспе сөз, алғы сөз, құттықтау сөзі, баланың сөзі, әкенің сөзі, атаның сөзі десе, қарым-қатынастағы сөйлеу әрекеттері, диалогтер, монолог (адамның өзімен сөйлесуі, ішкі сөз) болады.

«Тіл» және «сөз/сөйлеу» ұғымдарының арақатынасы күрделі. Сол үшін мақалада бұл ұғымдар туралы түсінік және олардың арақатынасы жайлы тарихи тұрғыдан қалыптасқан шетелдік және отандық ғалымдардың идеялары мен тұжырымдамаларының бірқатар маңыздысы зерделеніп, салыстыра талданып, осы екі ұғым туралы тұжырымдардың қазіргі көзқарастарға ықпалы мен заманауи бағыттары айқындалады.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақаланы жазу барысында тақырыпты ашып, мақсатқа қол жеткізу үшін тақырыпқа сай еңбектерді салыстыра зерттеу, оларды талдау, сөз

бен тілдің дихотомиясын ашу, сөздікпен жұмыс жасау әдістері пайдаланылды. Аталмыш әдістер зерттеуімізде тіл мен сөздің арақатынасын анықтауға, заманауи, жаһандану үдерістерінің жемісі ретіндегі қоғамдық сананың түрлері мен тілдік байланысын ашуға, сөздің қызметі мен әлеуетін анықтауға септігін тигізді. Тіл біліміне қатысты «тіл», «сөйлеу», «сөз» ұғымдарының қолданысын, оларды қабылдау мен мағынасын, айырмашылығын анықтауда сауалнама жүргізу әдісі қолданылды. «Сөз» бен «тіл» ұғымдарының арақатынасын тарихи аспектіде қарастырғанда И.Бодуэн де Куртенэнің «Значение языка как предмета изучения» (1963); А.Вайтуковның «Языковая «реальность» в речи и тексте» (2013); В.Звегинцевтің «Мысли о лингвистике» (1996); А. Потебня «Из записок по русской грамматике: в 4 т. Т. IV: Глагол. Местоимение. Числительное. Предлог.» (1941); Ф. де. Соссюрдің «Курс общей лингвистики» (1998); А. Смирницкийдің «Лексикология английского языка» (1998); Д.Шодмонованың «О трихотомии «Язык-норма-речь»» (2011); R.Nordquist «Speech in Linguistics»; К. William «Basic Research in Speech Science - Speech-Language Pathology»; В.Б.Суркеева, А.Х.Бисерова «О соотношении понятий «язык» и «речь» в современной лингвистике» атты шетелдік ғалымдардың еңбектері қолданылды.

Аталмыш терминдерді зерттеуде М.Қашғаридың «Түрік тілінің сөздігі» (1997); Ж.Баласағұнның «Құтты білік» (1986) орта ғасыр еңбектері арқау болды.

Сондай-ақ Н.Уәлидің «Сөз мәдениеті» (1984); А.Әмірбекованың «Рәбиға Сәтіғалиқызы – сөз танудың шебері» (2024) мақаласы негізге алынды. Тілдік ұғымдарға анализ жасауда «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» (2008); «Энциклопедиялық сөздік» (2009); «Философиялық сөздік» (1996) дереккөз ретінде пайдаланылды.

Талқылау мен бақылау. Лингвистердің тіл, сөз және сөйлеу әрекеттері туралы түсініктеріне Фердинанд де Соссюр айтарлықтай әсер етті. Ол алғаш рет «сөз» бен «тілді» нақты түрде бөліп қарастырған. Оның тұжырымдамасына сәйкес, тіл - дайын өнім, ал сөйлеу – «ақыл мен еріктің жеке әрекеті» деп анықтама берілген [1, 52]. Осылайша, Ф. де Соссюр тілді сөздің әлеуметтік құбылысы ретінде жеке қарастырды. Бір жағынан, ол осы екі ұғымды бөлді, ал екінші жағынан сөйлеудің тілді қалыптасуы үшін қажеттігін ескертіп, олардың өзара байланысын белгіледі.

Ф. де Соссюрдің тұжырымдамасына Л.В. Щерба өз пікірін былайша жеткізеді. Ол сөйлеу әрекетінің, тілдік жүйенің және тілдік материалдың бірлігі екенін атап өтті. Ғалымның тұжырымдамасы бойынша адамның сөзі тілдік өнімге негізделіп, тіл жүйесінің өзгеріп отыруын көрсетеді, ал тіл жүйесі тіл материалына тиесілі және адамның жеке сөз актілерінде көрініс береді [2, 24].

И.А. Бодуэн де Куртенэ өзінің алғашқы ғылыми көзқарастарында тілді психикалық құбылыс ретінде сипаттап, тілдің даралық пен жекелік қасиеті туралы жазды. Кейінірек ол тілді психоәлеуметтік құбылыс ретінде сипаттап: «Барлық әлеуметтік немесе психо-әлеуметтік көріністердің ішінде тіл әр адамның ақыл-ой әлеміндегі немесе санасындағы ең қарапайым, ең бай және сонымен бірге тұрақты, үздіксіз берілетін өнім» деген тұжырым жасады [3, 134]. Адамның сөзінде әртүрлі дүниетаным мен көңіл-күйлері көрінеді. Сондықтан осы тұжырым бойынша тілді ойлаумен байланыста қарастыру керектігі көрінеді.

А.И.Смирницкий «тіл», «сөзді» адам психикасының құбылыстары ретінде танып, сонымен бірге «тіл» және «сөз» ұғымдарына қатысты білімді ажыратып берді. А.И.Смирницкийдің ғылыми көзқарасы бойынша адамның сөзінде тіл толықтай көрініс береді [4, 7].

Ғалым А.А.Потебняның көптеген ғылыми-зерттеу еңбектерінде тіл мәселесі тереңінен қаралған. Ғалым: «Тілдің өзіндік мазмұны бар, бірақ ол тек басқа мазмұнның формасы болып табылады, оны жеке-объективті деп атауға болады, бірақ іс жүзінде ол тек адамның жеке басын құрайды және әр адамда әр түрлі болады» [5, 99]. Оның ғылыми тұжырымында тілдің бір бөлігін сөз құраса, адамның санасы мен халықтың жадында тілдің өмір сүретіндігі жайлы айтылады. Сондай-ақ А.А.Потебня «тіл», «сөз» ұғымдарына қатысты берілген объективті анықтамаларды, осы екі ұғымның субъективті көрінісіндегі айырмашылық

жөніндегі ойларды ары қарай өрбітті. А.А.Потебня тілдің ғылыми-теориялық, тәжірибелік қырларын айта отырып, тіл мен сөз ұғымдарын ажырата білді. Ғалым тілдің практикалық білімінің ғылыми біліммен үйлесімділігін мойындайды.

Тіл білімінің негізгі ұғымдары – «тіл» мен «сөз» арасындағы қарым-қатынасқа жоғарыда аталған ғалымдардың көзқарастары қазіргі тіл мен сөз туралы жаңа идеяның қалыптасуына, осы екі ұғым туралы түсінікті одан ары дамытып, олардың ара жігін ашып, қызметін анықтауға көп әсерін тигізді. Қазіргі уақытта лингвистикадағы негізгі бағыт - антропоцентризм. Егер құрылымдық лингвистикада сөйлеуші тек тіл мен сөз арасындағы делдал ретінде әрекет етсе және модальділік, экспрессивтілік, сөзжасам сияқты тілдік құбылыстар тұлғааралық қатынастарды талдау мен есепке алудың болмауына байланысты толық түсіндірілмесе, онда соңғы уақыттағы лингвистердің жеке тұлға мен өзін-өзі тануға деген үндеуі тіл мен сөзді, сөйлеу әрекетін түсінудің жаңа қырларына әкелді. Қазіргі ғылымда адамның сөзі, адамның сөйлеуі жеке өмірдің құбылысы ретінде танылады, онда адам негізгі субъект ретінде әрекет етеді. Адам кез келген жағдайда өзінің сөзі, яғни сөйлеу арқылы жеке ойын нақты, түсінікті жеткізетін түрін таңдайды. Осылайша тіл білімінің ендігі нысаны әдеби тілдің нормалары емес, әртүрлі әлеуметтік топтар, әр жастағы адамдардың сөйлеу ерекшеліктері назар аудартады. Тұлғаның жас ерекшелігіне, әлеуметтік топтарына орай олардың сөздерін немесе сөйлеудегі тілді түрлі амал-тәсілдермен айқындауға болады. Сөйлеушінің қолданылған сөздік қоры тұлғаның дамуын сипаттайды және оның орналасқан жерінің мәдени-тілдік ортасын көрсетеді. Тілдің жекелеген халықтардың мәдениетіне, жалпы қоғамның дамуына және дамудың әр кезеңіндегі тарихи іс-әрекеттің көрінісіне әсері көбірек атап өтілуде.

Жоғарыдағы шетелдік ғалымдардың «тіл» мен «сөз» туралы айтылған пікірлерін саралай келе, олардың айырмашылығын келесідей көрсетуге болады:

Тіл – ғылыми абстракция; нормамен реттелетін жинақталған белгілер жүйесінің қорытындысы; жүйе белгілері - таным құралы; функционалды (тіл қызметі); жүйеге енгізілген деңгейлік ұйымның болуы; кейбір кезде тұрақты болуы; объективті; әлемнің тілдік бейнесінің көрінісі; бағалаудың қажеті жоқ.

Сөз – материал; кездейсоқ немесе қасақана нормаларды бұзу арқылы тілдік жүйені жүзеге асыру; жүйе белгілері - қарым-қатынас құралы; әдейі немесе қасақана; желілік ұйымның болуы (ауызша және жазбаша түрі); динамикалық күйде болуы; жеке адамның/ субъективті әсері; сөйлеушінің жеке тәжірибесінің көрінісі; бағаланады.

Тіл біліміне қатысты «тіл», «сөйлеу», «сөз» ұғымдарының қолданысын, оларды қабылдау мен мағынасын, айырмашылығын анықтауда жүргізілген сауалнамаға 18-60 жас аралығындағы білім алушылардан, оқытушылардан, мұғалімдерден, журналистерден тұратын, жалпы 300-ге жуық респондент қатысты. Сауалнама қазақтілді тұтынушыларды қамтыды. Сауалнамада «сөз» бен «сөйлеу» ұғымдарына қатысты жалпы көлемі 18 сұрақ қамтылды. Сауалнама онлайн түрінде жүргізілді. Нәтижесінде респонденттердің «сөз» терминін қалай қабылдайтындығы көрсетілді.

Нәтижелер. Тіл білімінде «тіл» мен «сөз» ұғымдарының ара жігі ашылып, жеке белгілері көрсетіліп жатса да, осы екі ұғымды біртұтас құбылыс ретінде қарастыратын зерттеулер кездеседі. Осы екі ұғым туралы түсініктердегі қарама-қайшылықтар бұл ұғымдарды ажырату үшін емес, олардың әрқайсысының мәнін түсіну, олардың бір-біріне қатысуын егжей-тегжейлі талдау үшін қолданылады. Тілдің міндеті – сөйлеушінің ойын жеткізуде сөзінде көрініс беруі [6, 65]. Жоғарыдағы ғалымдардың тіл - сөйлеу әрекетін жүзеге асырудың бір түрі деген идеяларын қазіргі лингвист-ғалымдар қолдап, сол идеяны ары қарай дамытып отыр.

«Тіл және сөз» ұғымдарын ажыратудың қазіргі заманғы интерпретациясына қарамастан, олардың өзара байланысына баса назар аудара отырып, ғалымдар бұл ұғымдарды бір-біріне теңестірмей бөлуді жалғастыруда. Қазіргі тіл білімінде тілді бірқатар маңызды функциялары бар жүйе ретінде түсінуді жалғастыруда. Сонымен қатар тіл мен сөзді ажыратуға тырысқанда, тілді ғылыми абстракция ретінде танып, оны толығымен

бақылауға және шынайы өмірде белгілеуге болмайтынына назар аударады. Алайда тілді сөзде немесе сөйлеу актісінде шындыққа айналдыруға мүмкіндік бар екенін ескруге болады [7, 10].

Бұл зерттеу мақаласында үнемі байланыста болатын, бірақ бір-бірінен қызметі жағынан айырмашылығы да бар «тіл», «сөз» ұғымдары қарастырылады. «Тіл» ұғымы келесідей белгілермен сипатталады: коды болуы, символдар жүйесі, оларды пайдалану ережелері. Бұған фонетикалық, морфологиялық, лексикалық, синтаксистік деңгейдегі бірліктер енеді. Сөз немесе сөйлеу арқылы тілдің өмір сүру формасы (ауызша және жазбаша) көрінеді. Сөз - тілдік кодты қолданатын адамдардың сөйлеу әрекетінен туындайды. Түрлі жағдайға қарай сөйлеушінің сөзі арқылы оның ерекшеліктерін көруге болады. Бұл жағдайда сөз тек іс-әрекеттегі тіл ғана болмайды. Сөйлеу әрекетінің өзіне тән ерекшеліктері болуы, оның күрделі механизм екенін білдіреді. Сөздің ауызша-жазбаша формада іске асырылуы; сөз актіс; адам ойы, сөзі; дауыс екпіні, оның өзгешеліктері; өмір сүру тәртібі және көзқарастарын білдіру жолдары; жеке адам және адамдар тобы, монолог; қаратпа сөзі; ана тілінің ерекше кодын, ережесін қолдана отырып сөйлеуі.

Тіл мен сөздің қалыптасуы, үздіксіз дамуы, өзгеру үрдісінде екі жақты болып келеді. Сонымен қатар бір нәрсе тудыру үшін танылатын әрекеттің түрі сөйлеу. Осы тұста сөйлеу әрекетінің нәтижесі ретінде мәтінді айтуға болады. Тілдік қабілеттерге ие әрекет – адамның сөзі. Тілдік қабілет – тілдік құзыретті, жады мен әлеуетті қамтиды. Осыдан барып тілдік үрдіс шығады. Олар: сөз немесе сөйлеу әрекеті. Сөйлеу әрекетінің жемісі – шығарма, мәтін немесе сөйлеу материалы деп атау болады [8, 154]. Осылайша тіл – адам сөзінің әр сәтте өзін-өзі көрсету құралына айналады. Тіл адам сөзінің толық құрылымымен емес, оның қажеттіліктеріне сай фрагменттермен құралған. Сөз (тіл бірлігі) сөйлеуші сөзінің субъективті қатынасты білдіруі үшін қолданылады.

Төменде тіл білімімен шектес ғылымдарға қатысты сөздіктерде «сөз», «тіл» терминдеріне байланысты берілген анықтамаларға салыстыра анализ жасалынған:

«Сөз – бөгде адамдармен сөйлесу әрекетіне түскен кезде белгілі бір тілдің көмегімен оларға ойды білдіріп және жеткізетін адам қызметі. Сөз – тілді қолдану үрдісі» [9, 394].

«Сөз – адамдардың тіл көмегі арқылы қарым-қатынас (коммуникация) жасау құралы... сөз ойды білдіру құралы» [10, 307].

«Сөз – 1. Зат есім. Сөйлем құрауға қатысатын жеке ұғым атауы. Сөзді мәніне келтіріп айтады, әр сөзі бір қаралық. 2. Ауыс. Сөйлеу, тіл. Сөзі ұзаққа созылды, сөзін көпшілік дұрыстады. Сөз басы – кіріспе, беташар; сөз бастау – сөйлеуге бірінші болып кірісу» [11, 500].

«Сөйлеу – етістік. Солай деу» [11, 500]. Осы сөздіктерде берілген анықтамаларға қарап, «сөз» бен «сөйлеу» терминдері қызметінің мәндес екенін және өзара байланысын көруге болады.

Түркі халқының ұлы ғұламасы, сөзтанушы ғалым Махмұт Қашғаридың «Түрік сөздігі» еңбегіндегі «сөз», «тіл» және «сөйлеу» ұғымдарына берілген анықтамаларды саралап, талдап көрейік.

Тіл (til): тіл. Тіл, сөз. Ol аңар til tegyrdi - Ол аңар тіл тегүрді - Ол оған тіл типізді [12, 394].

Тіл (til): тіл. Тіл. Мақалда былай келтірілген: Erdem башы til – Ердем башы тіл - Әдеп-қасиет (өнер) басы тіл. Бұл жерде «жақсы сөз», «ізгі сөз» хақында айтылған [12, 394].

Тіл (til): тіл. Сөз; лұғат. Oғuz tili – Оғұз тілі – оғыз тілі. Сол сияқты араб тіліндегі «лисан» сөзі де «сөз, лұғат, тіл» секілді бірнеше мағынаны білдіреді [12, 394, 1-том].

«Түрік сөздігінің» 1 және 3-томында «тіл» ұғымына сипаттама беріліп, «тіл-сөз-лұғат» мәнде жұмсалатындығын көрсеткен.

Тылықты (тылықты): тілдесті, мағлұмат алды. Kіші menің birle тылықты - Кіші менің бірле тылықты - Кісі менімен бірге тілдесті (кісі менен мағлұмат, мәлімет алды). (Тылықар-тылықмақ - тылықар-тылықмақ – тілдесер-тілдеспек) [12, 258].

Татлашды (татлашды): парсыша сөйлесті. Olar ikki birle tatlaşdy – Олар іккі бірле татлашды – Олар екеуі бірге (екеуара) парсыша сөйлесті [12, 291].

Сөзлешді (sözleşdi): сөйлесті. Ol meniñ birle sözleşdi - ол менің бірле сөзлешді – ол менімен бірге сөйлесті. (sözleşyt-sözleşmek – сөзлешүр-сөзлешмек – сөйлесер-сөйлеспек). Түп негізі «у» әрпімен «sözleşdi-сузлешді» болатын [12,305].

Сөзленді (sözlendi): сөйленді, сөзін сөйледі. Ol sözini maña sözlendi - ол сөзін маңа сөзленді – Ол маған сөзін сөйледі/ол кейбір сөздерін маған айтты. Sözlenyt-sözlenmek - Сөзленүр-сөзленмек – сөйленер-сөйленбек [12, 355].

Сөзлетті (sözletti): сөйлетті. Ол мені сөзлетті – Ол мені сөйлетті. Sözletyt-sözletmek - Сөзлетүр-сөзлетмек – сөйлетер-сөйлетпек [12, 498].

Сөзледі (sözledi). Сөйледі. Ol maña söz sözledi – ол маңа сөз сөзледі – ол маған сөз сөйледі. Sözler-sözlemek – сөзлер-сөзлемек – сөйлер-сөйлемек [12, 401].

М.Қашғаридың сөздігінен «сөйлеу» терминінің этимологиясының «сөз» екенін аңғаруға болады. Мәселен, жоғарыда көрсеткен «Сөзлешді / Сөзленді / Сөзлетті / Сөзледі (sözleşdi/sözlendi/sözletti/sözledi): сөйлесті / сөйленді / сөйлетті / сөйледі» ұғымдарының барлығы дерлік түбірі «сөз».

Ғалымның сөздігінде «сөз» терминіне қысқаша ғана сипаттама беріледі: Сөз (söz): сөз [12, 177] және Сав (sav): сөз; қисса; хиқая; хат, хат-хабар, кітапша, хабарлар [12, 215].

Барша түркі халықтарының қатарында қазақ елінің тіліне тікелей қатысы бар осы «Түрік сөздігі» еңбегінен-ақ «тіл-сөз-сөйлеу» ұғымдарының қызметі туралы алғашқы түсініктерді қалыптастырамыз. Тіл энциклопедиясында «сөз» қызметі аясының кеңдігіне көз жеткіземіз. Себебі Махмұт Қашғари өз кітабында араб тілінің ережелері негізінде түрік тайпаларының тілдерін алғашқы болып салыстыра талдап, оны жүйелеп түсіндірген. Орта ғасырдағы Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» атты зерттеуінде қоғамға қатысты, оның саяси-әлеуметтік жағдайына, мәдениетіне, ғылымына, сөз өнеріне байланысты пайымды, мол мәлімет алуға болады. Ж.Баласағұнның осы еңбегіндегі тілге, сөзге қатысты ойларына байланысты пайымдау жасап, пікір қорытуға болады. Сол замандағы тілдің функциясын танып, оның қызметін айқындау мүмкін болып отыр. «Құтты білік» дастанына тек әдеби тұрғыдан ғана талдау жасап, қарауға болмайды. Себебі бұл зерттеудің бүкіл түркі тілдес халықтарының, соның ішінде қазақ халқының да тарихы мен мәдениетінде, әдебиеті мен тілтану саласында алатын орны ерекше. «Құтты біліктегі» тіл, сөз мәселелері философиялық тұрғыдан терең зерделенген.

Ғұлама зерттеу еңбегінде тіл өнеріне жеке тарау арнаған. Себебі адам сөзінің құны қай ғасырда да өзекті болған. Шығармада тілдің әлеуметтік мәні айқын көрінеді.

XIII ғасырда Сарайшықтан табылған құмырада: «Ақыл көркі – тіл, тілдің көркі – сөз, кісі көркі – жүз, жүздің көркі - көз» деген тіркесте немесе қанатты сөзде тілдің ойдың құралы екенін, ал тіл құралының сөз екенін нақты жеткізген.

«Құтты білік» еңбегін аударған А.Егеубаев шығарманы шартты түрде 6 тақырыпшаға жіктейді. Соның ішінде екінші тақырыпшаны «Тіл, білім, ақыл-парасат сипаттары» деп көрсетеді [13, 55]. Аудармашы А.Егеубаев шығармада көрсетілген «Асыл сөз бар. Қыздырмасын елді кек! Күшпен ұзақ ұстай алмас елді бек!» деген өлең жолдарын ала отырып, халықты бірлікте әрі әділетті басқарғысы келетін бекке үш қасиеттің қажеттігін айтады. Оны қаһарман жігерлілік, жомарттық және шырын тіл екеніне баса назар аудартып, бектің де, ұлықтың да, күннің де, құлдың да тілге, сөзге жүгінетіндігін көрсетіп, тіл мәселесінде сөздің қызметін тереңінен талдайды.

«Құтадғу білік» зерттеу еңбегінің 7-бабында «Тіл өнерінің қасиет сипаты мен пайда-зияны айтылады» [13, 162]. 19-бабында «Сөздің қадір-қасиеті және турашылдығы, шыншылдығы жайында» қозғалған [13, 955]. Енді соларға жеке тоқталайық.

7-бапта жазылған өлең жолдарындағы «тіл», «сөз», «сөйлеу», «сөздер сөйлейді» деген сөздер мен тіркестердегі қолданылған осы ұғымдардың беретін мағынасы бір екенін аңғаруға болады. Сол секілді «сөзіңді бақ», «тіліңді бақ» деген тіркестерден «тіл», «сөзді» синонимдес ұғым ретінде пайдаланылғанын көруге болады. Мына бір өлең жолдарында «тіл» ұғымының биологиялық сипаты берілген: «Тілесек сен, есендікте жүруді, Жаман сөзге қимылдатпа тіліңді»; «Тілімнен көп жафа шектім, есебім: Бас кесілмес үшін тілді кесемін!».

«Біліп айтқан сөз», «Біліксіз сөз», «Көп сөйлеме, аз айт», «Бір сөзбен шеш», «Түмен сөздің түйіні», «Сөз кісіні ұлық қылар», «Көп сөз», «Біліп сөйле», «Сөзінде сөл», «Сөздің түпсіз» деген тіркестерден «сөз» ұғымының сипатын, мәнін, қызметін көруге болады. Сондай-ақ осы өлең жолдарында «сөйлеу мен сөз» ұғымының басты қызметі – коммуникация екенін көрсетіп, сөз иесінің немесе сөйлеуші сөзінің қасиетін, демек әлеуметтік-қоғамдық мәнін талдап береді.

«Тілді сөктім», «сөздің сыры», «күллі сөз», «керек сөз», «сөзді ұлыма мен, арнадым», «Саған арнап сөз сөйледім» деген тіркестер кездесетін өлең жолдары арқылы тіл мен сөздің аражігін ашып, айырмашылығын айқындап береді.

Сөзге қатысты тіркестерді қарастырайық: ата сөзі, мұра сөз, сөзімді іске тұт, сөз сөйледім, күллі сөз, керек сөз, сөзі қалу, ізгі сөз, сөзің оңды болсын, сөзің жөн болсын, сөзіңде сөл болсын, сөзді қысқарт, көп сөз, біліксіз сөз, біліп айтқан сөз, жаман сөз. Біріншіден, бұл тіркестер күні бүгінге дейін біздің тілдік қолданысымызда бар. Екіншіден, «сөз» ұғымы мұнда бірнеше қызметтерді атқарып, әртүрлі мәнге ие болып тұр. Үшіншіден, бұл тіркестердегі «сөз» ұғымынан жекелік, даралық қасиетін көреміз.

Тілге қатысты тіркестерді талдайық: тіл мақталар, тілді күту, тілінді бақ, тілді, тіл иесі, өткір тіл, жұрттың тілі, тілі удай, тіл кесу, шырынды тіл, қор қылар тіл, тіл арыстан. Бұл тіркестер де бүгінгі тілдік қолданыста бар. Сонымен қатар «тіл» ұғымы қолданылған тұстарда оның жалпылық белгіні байқаймыз. Осы екі ұғымға қатысты тіркестерден тіл мен сөздің ішкі тығызы байланысы көрініп тұр. Ж. Баласағұн 7-баптағы өлең жолдарының 162-де тіл мен сөздің анықтамасын айтса, келесі жолдарда олардың қызметін тереңінен талдайды. «Сөздің иесіне» білімді, білікті, дана сөз айтып, оны қысқа қайырудың артықшылығын жеткізеді. Ал біліксізден, білімсізден шыққан сөздің кесірінен жапа шегіп, әуреге түсетінін де салыстыра отырып айтады. Соңына тура сөзге құлақ асу керектігін ескертеді. Сонымен қатар тілдің ащы әрі тәтті болып жұмсалатын тұстарын да айтады.

Ж. Баласағұн 19-бабында Елік пен Айтолды диалогі арқылы «сөз» ұғымын лингвистикалық, әлеуметтік, эстетикалық, интеллектуалдық жағынан қарап, сөздің күрделі құбылыс екенін көрсетеді. Адамның ақыл-ойының негізгі көрсеткіші – сөз екенін екі кейіпкердің мәдени коммуникациясы арқылы жеткізеді. Елік пен Айтолды диалогінен сөйлеу ситуациясын да көреміз.

Байқағанымыздай орта ғасырдағы құнды еңбекте ғылымның әр саласына қатысы бар тұжырымдарды қамтыған. Соның ішінде тіл біліміне қатысты теориялық мәселелерді практикалық жеткізуде көркем сөзді тиімді пайдаланған. Бұл да сол кездегі ғалымдардың тіл саласына қатысты терминдердің сипаты мен қызметін түсіндірудегі оңтайлы тәсілі, яғни артықшылығы леп тануға болады.

Ғалым Рәбиға Сыздықтың «Сөз құдіреті» еңбегінде сөзге, тілге қатысты ұсынылған тілтанымдық тұжырымдары келесідей берілген:

Сөз дегеніміз – тілдің ең кішкентай кірпіші, «жеке сөз» деген мағынада емес, тілдің қолданысы, яғни көркем әдебиеттегі тілдің көрінісі

Сөздегеніміз – тіл ғимаратын қалайтын негізгі кірпіш;

Кейіпкер сөзі және автор сөзі – композициялық-синтаксисті құрайтын тілдік категориялар. Кейіпкер сөзі – образды ашатын, шығарманы шындыққа жанастыратын құрал;

Сөз дұрыстығы – тілдің құрылымыдық, яғни сол тілдің табиғатына тән заңдылықтарының сақталуы;

Кейіпкер тілі және автор тілі – шығарма композициясын құрайтын бірліктер, стильдік категориялар;

Тіл – автордікі, баяндау, суреттеудегі үн (тон) – кейіпкердікі. Тіпті автордың өзі айтып тұрған күнде де көзінің бір қиығын кешегілердің таным-түйсігі мен бүгінгілердің талғам-талабына тастап отырған [14].

Профессор Н.Уәли «сөз» ұғымының мән-мағынасы аясының кеңдігін, мазмұн тереңдігін түсіндіре келе, жеке сөзден құралатын тіл, ал тілдің бір ғана элементі сөз екенін көрсетеді.

Қазақ тілінде «сөз» ұғымының негізгі семантикасымен қатар қосымша мағынасының барын да айтып, поэзияға «ақындардың сөзі» деген анықтама береді. Яғни профессор Н.Уәли осы тұста «ақынға қара сөзден, өлең оңай» деген халық арасында қалыптасқан тәмсілдің мағынасын ашқан. Мысалы ретінде Абайдың өлең жолдарында кездесетін «Сөз айттым», «Сөз түзелді» деген тіркестерінің мәні мен ақынның ойын ерекше әрі жаңаша сападағы поэзия туралы айтқысы келген деп түсіндіреді. Ғалым Н.Уәли өз зерттеуінде адамның ой-пікірін, көзқарасын, идеясын қазақта «сөз» деп атайтындығын көрсетеді. Мәселен ғалым «артына сөз қалдыру» деген тіркестің мәнін кейінгі жастарға ойын, идеясын мұра ету деп ұғамыз десе, біреудің көзқарасы, пікірі дегенді «сөзі өтімді» тіркесінен түсінуге болатындығын айтады. Осылайша әңгіме, хабарды «сөз» деп айтады. Мысалы ретінде халық арасындағы «бос сөз», «қыдырма сөз» тіркестерін «бос әңгіме», «қыдырма әңгіме» деп ұғатынымызды жеткізеді [15, 3]. Осыған қарап ғалымның «Сөз мәдениеті» еңбегінің атауын «сөйлеу», яғни «тілді жұмсау» тәртібі деп танымыз. Яғни, ғалымның осы еңбегіндегі «сөз» – орысша «речь» деген ұғымның баламасы екенін түсінеміз.

Адамның «сөзі» мен «тілін» зерттеуге ғалымдар ерте кезден-ақ қызығушылық танытқанын байқауға болады. Бұл бағытта қопармалы тілдер тобына жататын ағылшын, неміс, орыс тілдерінің лингвистикасы едәуір жетістікке жетіп отырғанын зерттеу материалдарынан көрдік. Америкалық жазушы, педагог Д.Мэтьюз «Сөз бөліктері: ағылшын тілі туралы эссе» еңбегінде: «Сөз тілде және құлақта өмір сүреді. Ол сол жерде туылып, сол жерде өседі» деп, сөздің сөйлеу процесінде жасалып, оның қабылдануы туралы талдап, сөздің жеке, тілдің жалпы қасиетін көрсеткен [16]. Ағылшын тілі грамматикасында «сөз» бен «тіл» ұғымдарының ара жігі анық ашылған. Соның ішінде сөйлеуді, адам сөзін, жалпы сөзтануды зерттеуде көшбасшы болып тұр. Себебі адамның сөзін, сөзтану ғылымын тек лингвистер ғана зерттемейді, оны медицина ғалымдары да тереңінен талдап, сөздің бұзылуы, дұрыс сөйлеу, сөзге қатысты артикуляция, дауыс, ритм, сөйлеу жиілігі, сөздегі кідіріс секілді мәселелерді кеңінен зерттеп жүр. Осыдан-ақ ғалымдардың бұл екі ұғымды талдағанда оны тек лингвистика жағынан емес, психологиялық, физиологиялық, медициналық қырынан да қарастырған. Адамның сөзін талдауда анатомиялық, физиологиялық жағын сипаттай отырып, сөз өндірісіндегі көмей, тіл сияқты мүшелерді зерттейді. Сонымен қатар сөйлеу аппараты арқылы дыбыстардың шығуы, оның мағынасын, шыққан дыбыстардың құлаққа қабылдануын да қарастырады. Адам тілінің бір уақытта екі түрлі қызмет атқарып, дуалдық қасиетке ие болатындығын, сөз жасауда тіл арқылы мағынасы жоқ жеке дыбыстарды шығару – физиологиялық қасиет, ал дыбыстар комбинациясымен мағынасы бар сөз жасалынып, оны айту, қабылдау – психолінгвистикалық, психофизиологиялық, нейролингвистикалық секілді бірнеше ғылымдардың нысанындағы күрделі құбылыс екенін түсіндірген [17].

Түркі тілдерінің ішінде «сөз» бен «тіл» ұғымдарының айырмашылығы мен байланысы туралы қырғыз тілі лингвистикасы негізінде В.Б.Суркеева, А.Х.Бисеровалардың ғылыми мақалаларында тіл мен сөздің сөйлеу әрекетінің біртұтас байланыстағы ұғымдар екені қарастырылған. Тіл мен сөйлеудің бір-біріне қарама-қайшы ұғымдар еместігі көрсетілген. Қазақ тіл білімінде тіл мен сөзге, сөздің прагматикасына қатысты зерттеулер А.Е.Аманғалиева, А.А.Джумабекова, О.М.Сөйлемездің «Көркем мәтіннің прагматикалық функциялары» мақаласында талданған [18].

Әр түрлі әлеуметтік топтар арасында «сөйлеу» мен «сөз» ұғымдарының қолданысын, мағынасын анықтауда жүргізген сауалнама нәтижесі 1-кестеде жинақталып көрсетілді.

1-кесте

Сұрақтары	Нұсқалары	Пайыздық көрсеткіші
«Сөз» ұғымын қалай түсінесіз?	адамның сөйлеу әрекеті	18,8
	тілдік бірлік	18,8
	адамның нақты ауызынан шыққан сөзі	50
	адамның тілі	12,5
«Сөз» ұғымы тіл білімінің қай саласында қолданылады?	фонетика	12,5
	лексика	56,3
	грамматика	12,5
	стилистика	12,5
	сөзтану	56,3
«Речь» ұғымын қазақ тілінде қандай ұғымдар арқылы беруге болады?	сөз	50
	сөйлеу	56,3
	лебіз	6,3
	жұмсалым	0
	тіл	18,8
Шешендік сөз, Абайдың сөзі, ауызша сөз, қара сөз, дана сөз, кіріспе сөз, алғы сөз және т.б. тіркестерде келтірілген «сөз» ұғымы орыс тіліндегі «речь» ұғымының баламасы бола ала ма?	ия	43,8
	жоқ	43
	білмеймін	3,3
Қазақ тіл білімінде «речь» ұғымын «сөйлеу» ұғымымен беру жолына сіздің пікіріңіз қандай?	дұрыс	50
	дұрыс емес	37,5
	жауап беруге қиналамын	12,5
Қазақ тіл білімінде «речь» ұғымын «лебіз» ұғымымен беруге сіздің пікіріңіз қандай?	дұрыс	18,8
	дұрыс емес	75
	жауап беруге қиналамын	6,3
«Лебіз» деген ұғымды қалай түсінесіз?	шағын тілек	93,8
	сөйлеу	0
	сөз	12,5
	тіл	0
	жауап беруге қиналамын	0
Орыс тіліндегі «речь» ұғымы бойынша кездесетін тіркестерді аударғанда төменде көрсетілген ұғымдардың қайсысын жиі қолданасыз? (Мәселен, речь Президента РК; речь Абая; речевая деятельность; речь о ком то, речь писателя и т.д.)	сөз	75
	сөйлеу	12,5
	жұмсалым	0
	лебіз	0
	жауап беруге қиналамын	12,5
Сіздің ойыңызша, «сөз» - жеке тілдік бірлік пе(1), әлде сөйлеу процесінің құрамдас бөлігі (2) ме?	біріншісі	50
	екіншісі	12,5
	екеуі де	37,5
	жауап беруге қиналамын	0
«Речь» ұғымын «сөз» деп аудару қазақ тілінің мағыналық жүйесіне сәйкес келе ме?	ия	50
	жартылай сәйкес келеді	25
	жоқ, басқа балама керек	18,8
	жауап беруге қиналамын	18,8

Қазіргі аударма тәжірибесінде «речь» ұғымын беру тәсілі сізге қаншалықты түсінікті?	толық түсінікті	43,8
	кейбір жағдайларда түсініксіз	37,5
	көп жағдайда түсініксіз	18,8
	жауап беруге қиналамын	0
Егер «речь» ұғымын түрлі контексте аудару қажет болса, сіз қай баламаны ұсынар едіңіз?	барлық контексте «сөз»	37,5
	әр контексте әр түрлі, мәселен, «сөйлеу», «тіл», «лебіз»	31,3
	жаңа балама ойлап табу қажет	25
	жауап беруге қиналамын	6,3
Қай контексте «речь» ұғымын «сөз» деп аудару тиімді?	күнделікті қарым-қатынаста (сөз сөйлеу)	25
	ресми стиль (Президент сөзі, келіс сөз)	18,8
	ғылыми мәтінде (ауызшы сөз, сөз мәдениеті)	12,5
	барлық жағдайда	37,5
	жауап беруге қиналамын	12,5

Сауалнама нәтижесіндереспонденттердің көпшілігінің орыстыліндегі «речь» ұғымының баламасын «сөз» деп қабылдайтындығын көруге болады. Сонымен қатар қазақ тіл білімінде «речь» ұғымын «сөйлеу» ұғымымен беру жолын да қолдаушы респонденттердің бар екенін байқадық. Ал, «речь» ұғымын «лебіз», «тіл», «жұмсалым» деген секілді тұлғалармен беру жолын пайдаланушылар мен қолданушы респонденттердің пайыздық көрсеткіші төмен болды. Сауалнама қорытындысы бойынша қазақ тіл біліміндегі «сөз» тұлғасының жалпы контексте түрлі формада қолданылатындығын байқадық, яғни қазақ тіл білімінде қолданылатын тілдік ұғымдарда бірізділік жүйесінің әлі сақталмай жүргендігі көрінді. Зерттеудің сауалнамасына қатысқан респондент саны 300-ге жуық болғандықтан, қазақ тіл білімінде «сөз», «сөйлеу», «лебіз», «жұмсалым» секілді ұғымдардың белгілі бір тіл білімі саласының нысаны ретінде бекіту, соған телу секілді тұжырым жасау мақсаты болған жоқ. Тек зерттеу мақаласында осы ұғымдардың бүгінгі қолданысын, мағынасын анықтау ғана көзделгендігі қосымша ұсынылып отыр.

Қорытынды. Мақалада көтерілген проблемелар қазіргі қоғам үшін ең бір қажетті, өзекті мәселелер. Себебі сөзтану, сөз мәдениеті туралы ғылыми тұжырымдар, көзқарастар қазіргі қоғам қолданып отырған тілдің ең бір дамыған, жазба әдеби стильдің кеңінен сипат алған, сөз нормалары жүйеленген, әбден орныққан кезеңіне сай көтеріліп отыр.

Қазір ғылымның жаңа салалары пайда болып, сол ғылымдарға тән ортақ мәселелер туындап, ғылымда бірігу үрдісі қарқынды жүріп жатыр. Ғылымдардың тығыз байланысы, соның ішінде лингвистика мен психологияның, лингвистика мен социологияның, лингвистика мен философияның тоғысуы олардың зерттейтін нысандарының жалпы табиғатының өзгеруіне, қызметі мен мәнінің тереңдей түсуіне, формасының түрленуіне әкеліп жатыр. Мақалада «сөз» бен «тілдің» арақатынасын айқындап, олардың өзіне тән білгеліре мен қызметін көресту мақсаты көзделген болатын. Шетелдік және отандық ғалымдардың осы бағыттағы зерттеулерін салыстыра талдай отырып, қазақ тілі біліміндегі кейбір ұғымдардың мағынасын ашып, оның орнын белгілеуге мүмкіндік алдық. Осы зерттеуде нысанаға алынған мәселелер қазіргі тілдік ортада күрделене түскен мәселелердің тек шетелдік емес, отандық ғылымнан да тарихи тұрғыдан іздеуді мойындата түседі. Жалпы сөз адамның немесе бір елдің әлеуметтік-мәдени білімінің көрінісі бола алады деген тұжырым жасауға негіз бар деп есептейміз.

Сонымен тіл мен сөздің арақатынасын анықтайтын түсініктерге тоқталайық: тіл дегеніміз - құрал, байланыс құралы. Бұл белгілі бір қоғамның барлық мүшелеріне ортақ белгілердің, құралдардың және сөйлеу ережелерінің жүйесі. Белгілі бір уақыт кезеңі үшін тұрақты құбылыс. Сөз - тілдің көрінісі мен қызметі, қарым-қатынас процесінің өзі, бұл ана тілінде сөйлейтін адамға тән. Бұл құбылыс адамның сөзіне қарай өзгеріп тұрады. Тіл мен сөз - бір құбылыстың екі жағы, яғни тіл барлық адамға, ал сөз белгілі бір адамға тән.

Қорыта айтқанда, сөзтану ғылымындағы «тіл-сөз-сөйлеу» ұғымдарының арақатынасын зерттеу тек лингвист ғалымдардың ғана емес, сол салаға шектес ғылымдардың да қызығушылығын тудырған. Жалпы сөзтанудың бұл тұлғалары туралы түсінікті шетелдік, отандық зерттеуші ғалымдардың еңбектерінде жан-жақты қарастыруға тырысқан. Тіл мен сөз, сөз бен ойлау, тіл мен сана, адамның сөз қызметі бүгінгі күні синкретті ғылымның жемісі болып отыр. Қазақ тіл білімі ғылымының аясының кеңеюімен бірге ұлттық тілдегі сөз мәдениеті, сөзтану ғылымының даму үрдісі байқалады. Дегенмен осы үрдістің ілгерілеуіне түрлі факторлар кедергі тудырып отыр. Жоғарыда келтірілген зерттеулер осы мәселені анық көрсетіп отыр. Адамның сөзі арқылы оның әлеуметтік мәнін ашуға, анықтауға болатынын біздің зерттеу нысанамыз болып отырған сөзге байланысты коммуникациядағы сөйлеу актілеріне, әсіресе ұлттық тілге ерекше мән беру керек.

Әдебиеттер

1. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – С. 31-273.
2. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Ленинград: Наука, 1974. – 427 с. URL: http://elib.gnpbu.ru/text/scherba_yazykovayasistema-deyatelnost_1974/go,10/fs,0/ (қаралды: 20.12.2024).
3. Бодуэн де Куртенэ И.А. Значение языка как предмета изучения. Т. 2. – М.: Наука, 1963. – С. 129-138.
4. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М.: МГУ, 1998. – С. 7-9.
5. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике: Т. 4: Глагол. Местоимение. Числительное. Предлог. – М.: Наука, 1941. – 89 с.
6. Шодмонова Д.Э. О трихотомии «Язык-норма-речь» / Вестник Челябинского государственного университета. Сер. Филология. Искусствоведение. – Вып. 61. – 2011. – № 37 (252). – С. 158-162.
7. Вайтуков А.К. Языковая «реальность» в речи и тексте / Вестник Удмуртского университета. Сер. Философия. Психология. Педагогика. – 2013. – № 4. – С. 9-13.
8. Звегинцев В.А. Мысли о лингвистике. – М.: МГУ, 1996. – 65 с.
9. Философиялық сөздік. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1996. – Б. 394-395.
10. Жарықбаев Қ., Саңғылбаев О. Психологиялық. Энциклопедиялық сөздік. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 502 б.
11. Бұралқыұлы М. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Мектеп, 2008. – 500 б.
12. Қашғари М. Түрік тілінің сөздігі / 3 томдық шығармалар жинағы / Қазақ тіліне аударған, алғы сөзі мен ғылыми түсініктерін жазған А. Егеубай. – Алматы: ХАНТ, 1997. – 592 б.
13. Баласағұн Ж. Құтты білік / көне түркі тілінен ауд., алғы сөзі мен түсініктерін жазған А. Егеубаев. – Алматы: Жазушы, 1986. – 536 б.
14. Әмірбекова А. Рәбиға Сәтіғалиқызы – сөз танудың шебері. URL: <https://qaz365.kz/tanyam/9735-r-biga-s-tigalikyzy-soz-tanudyn-sheberi/> (қаралды: 15.12.2024).
15. Уәли Н. Сөз мәдениеті. – Алматы: Мектеп, 1984. – Б. 3-6.
16. Fry D. B. Speech and language // The Journal of Laryngology & Otology. Volume 71. Issue 7, July 1957. – P. 434-452. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022215100052002>
17. Stewart J. Concepts of language and meaning: A comparative study // Quarterly Journal of Speech. Volume 58. – P. 123-133. DOI: <https://doi.org/10.1080/00335637209383108>
18. Аманғалиева А.Е., Джумабекова А.А., Сөйлемез О.М. Көркем мәтіннің прагматикалық функциялары // Абылай хан атындағы ҚХҚ және ӨТУ хабаршысы. Филология сериясы. №4. – 2022. URL: <https://bulletin-philology.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/download/750/403/8402>.

Б.Д. МЫРЗАБАЕВА, Д.А. АЛКЕБАЕВА

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Б. БАЕШОВА

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан

ВЗАИМОУСЛОВЛЕННОСТЬ ПОНЯТИЙ «ЯЗЫК» И «РЕЧЬ» В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ О ЯЗЫКЕ, ПРАГМАТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РЕЧИ

Аннотация. В области языкознания большое значение имеет междисциплинарное исследование, дающее конкретное определение некоторых понятий и терминов. Это связано с тем, что важность рассмотрения в определении определенного понятия языка не только с точки зрения одной науки, но и в рамках смежных наук возрастает с каждым днем.

Цель исследования – проанализировать и раскрыть соотношение понятий «язык» и «речь», выявить выводы, которые даны в этих понятиях не только в казахском языкознании, но и в общем языкознании, сравнить, сопоставить и определить место данных терминов. В этой статье используется термин «речь» и анализируется его основа.

В то время как в предыдущих исследованиях, в том числе в зарубежных, встречались теоретические научные работы, которые выявили взаимосвязь языка и слова и определили их функцию, в отечественных исследованиях нет последовательности в выводах об этих двух понятиях. Вопросы, касающиеся речи и языка, речевых процессов в речеведении, в настоящее время очень актуальны.

В данном исследовании авторы провели анализ таких ключевых понятий лингвистики как «язык» и «речь», исходя из современных раскладов к показанной вопросу. Необходимо выделить, что вопросы соотношения категорий языка и речи всегда были в поле зрения лингвистов, по этой причине можно наблюдать эволюцию в толковании соотношения языка и речи. В статье авторы, с одной стороны, отталкиваются от дефиниций, предложенных популярными лингвистами в разные этапы изучения языка, с другой стороны, демонстрируют новые оттенки толкования. В статье предложен незначительный обзор наиболее авторитетных источников, посвященных проблеме соотношения языка и речи, кроме того, на основе характеристики анализируемых категорий лингвистики проведен сравнительный анализ понятий «язык» и «речь». Был проведен опрос по определению использования понятий «язык – речевая деятельность – речь» и их характерной функции.

Ключевые слова: лингвистика, язык, речь, речеведение, речевая деятельность, антропоцентризм, прагматика.

B.D. MYRZABAYEVA, D.A. ALKEBAYEVA

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

B. BAESHOVA

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

THE RELATIONSHIP OF «LANGUAGE» AND «SPEECH» CONCEPTS, PRAGMATIC MEANING OF SPEECH IN MODERN LINGUISTICS

Annotation. Interdisciplinary research in the field of linguistics is of great importance in providing a clear definition of some concepts and terms. The science of speech opens the doors to all such sciences. In the article, the science of philology studies the word, that is, the speech of a person. In determining the meaning and existence of speech, the importance of considering it not only from the perspective of one science, but also from other bordering science is increasing day by day. The object of the science of lexicography is to identify the main terminological apparatus such as speech and language, and systematize scientific concepts about it. That is the main position of this article.

The aim of the research carried out in the article is to reveal the relationship between the concepts of “language” and “speech”, to determine the definitions given to these concepts not only in Kazakh linguistics, but also in general linguistics, to compare and contrast them, to determine the place of these terms. In this study, instead of the concept of “speech”, the “word” identity is used and its basis is analyzed.

Although in previous researches, including foreign researches, there were theoretical scientific works that opened the gap between language and speech, defined their functions, but there is no consistency in the conclusions about these two concepts in the works of domestic researches. Problems related to speech and language, speech sentences in lexicology are very relevant nowadays.

This article deals with the problem of understanding the basic concepts of linguistics such as “language” and “speech” from a modern point of view. The relationship between the concepts as “language” and “speech” is explained by linguists, nevertheless the new idea of these concepts needs to be clarified, because the content of these concepts updates at different stages of the creation and development of linguistics. A brief survey of the most valuable terms as “language” and “speech” is done, also a comparative analysis was carried out of these two definitions. Emphasis is placed on the direction of anthropocentrism in modern linguistics, which is reflected in the relationship between these two main concepts. A survey was conducted to determine the competitive application of the concepts “language - word - speech” and to differentiate their characteristic function.

Keywords: linguistics, language, speech, speech science, speech act, anthropocentrism, pragmatics.

References

1. Sossür F. de. Kurs obşei lingvistiki /Sossür F. de. Trudy po iazykoznaniiu. – M.: Progres, 1977. – S. 31-273.
2. Şerba L.V. İazykovaia sistema i rechevaia deiatelnöst. – Leningrad: Nauka, 1974. – 427 s. URL: http://elib.gnpbu.ru/text/scherba_yazykovayasistema-deyatelnost_1974/go,10/fs,0/ (qaraldy: 20.12.2024).
3. Boduen de Kurtene İ.A. Znachenie iazyka kak predmeta izucheniia. T. 2. – M.: Nauka, 1963. – S. 129-138.
4. Smirniskii A.İ. Leksikologia angliiskogo iazyka. – M.: MGU, 1998. – S. 7-9.
5. Potebnä A.A. İz zapisok po ruskoi gramatike: T. 4: Glagol. Mestoimenie. Chislitelnoe. Predlog. – M.: Nauka, 1941. – 89 s.
6. Şodmonova D.E. O trihotomii «İazyk-norma-rech» / Vestnik Cheläbinskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser. Filologia. İskustvovedenie. – Vyp. 61. - 2011. – № 37 (252). – S. 158-162.
7. Vaitukov A.K. İazykovaia «reälnöst» v rechi i tekste / Vestnik Udmurtskogo universiteta. Ser. Filosofia. Psihologia. Pedagogika. – 2013. – №4. – S. 9-13.
8. Zveginsev V.A. Mysli o lingvistike. – M.: MGU, 1996. – 65 s.
9. Filosofialyq sözdık. – Almaty: Qazaq ensiklopediasy, 1996. – B. 394-395.
10. Jaryqbaev Q., Sañğylbaev O. Psihologialyq. Ensiklopedialyq sözdık. – Almaty: Qazaq ensiklopediasy, 2011. – 502 b.
11. Būralqyūly M. Qazaq tılınıñ tūsındırma sözdıǵı. – Almaty: Mektep, 2008. – 500 b.
12. Qaşğari M. Tūrik tılınıñ sözdıǵı / 3 tomdyq şyğarmalar jınaǵy / Qazaq tiline audarǵan, alǵy sözi men ǵylymi tūsınıkterin jazǵan A. Egeubai. – Almaty: HANT, 1997. – 592 b.
13. Balasağūn J. Qūtty bılk / köne tūrkı tilinen aud., alǵy sözi men tūsınıkterin jazǵan A. Egeubaev. – Almaty: Jazuşy, 1986. – 536 b.
14. Ämirbekova A. Rābiğä Sātıǵalıqzy – söz tanudyñ şeberi. URL: <https://qaz365.kz/tanyim/9735-r-biga-s-tigalikyzy-soz-tanudyn-sheberi/> (qaraldy: 15.12.2024).
15. Uäli N. Söz mädenietı. – Almaty: Mektep, 1984. – B. 3-6.
16. Fry D. B. Speech and language // The Journal of Laryngology & Otology. Volume 71. Issue 7, July 1957. – P. 434-452. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022215100052002>
17. Stewart J. Concepts of language and meaning: A comparative study // Quarterly Journal of Speech. Volume 58. – P. 123-133. DOI: <https://doi.org/10.1080/00335637209383108>

18. Amangalieva A.E., Jumabekova A.A., Söilemez O.M. Kōrkem mätinnüñ pragmatikalyq funksialary // Abylai han atyndağy QHQjäneÄTU habarşysy. Filologia seriasy. №4. - 2022. URL: <https://bulletin-philology.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/download/750/403/8402>.

Авторлар туралы мәлімет:

Мырзабаева Балмира Жүнісбекқызы – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің докторанты, Алматы, Қазақстан.

Мырзабаева Балмира Джунусбековна – докторант Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Myrzabayeva Balmira Dzhunusbekovna – student at Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Алкебаева Дина Ақбергенқызы – филология ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры, Алматы, Қазақстан.

Алкебаева Дина Акбергеновна – доктор филологических наук, профессор Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Alkebayeva Dina Akbergenovna – Doctor of Philology, Professor at Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Баешова Балзия Шегетайқызы – филология ғылымдарының кандидаты, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің доценті, Түркістан, Қазақстан.

Баешова Балзия Шегетайқызы – кандидат филологических наук, доцент Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан.

Baeshova Balziya Shegetaikyzy – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.